

A VEGYES LAKOSSÁGÚ FALVAK KUTATÁSA

Vegyes lakosságú falvaink valóságának feltárása számos fontos adalékkal gazdagíthatja a faluszociológia és az etnikum-közi viszonyok szociológiájának határmezsgyéjén elhelyezkedő kutatást.

Noha a nemzeti kérdés és a parasztkérdés között hagyományos a kapcsolat, a falu nem kizárólagos terepe az etnikum-közi viszonyok kutatásának, amely nyilván tágabb kört fog át. A makro- és mikrostruktúra összefüggéseiben, az iparosítás és városiasodás dinamikájában megközelítve azonban, beszédes adatokkal szolgálhat a nemzeti-nemzetiségi kérdés múltját és jelenét illetően.

A múltat tekintve, a *falutörténet* például nélkülözhetetlen az etnikum-közi viszonyok feltárásában, főként itt, Kelet-Európában, ahol még a XIX. század első évtizedeiben is a feudális csökevények jelenléte (nagybirtok) és egy sajátos, megkésett nemzetfejlődés volt a jellemző — a cári birodalom és a Habsburg-monarchia, a nemzetek e börtöneinek évszázados elnyomó politikája következtében. Ne feledkezzünk meg arról, hogy a hűbéri társadalom osztályrétegződése rányomta nálunk bélyegét az etnikum-közi viszonyokra (magyar földesúr—román jobbágy Erdélyben), a birodalom és a nagybirtok érdekeit szolgáló telepítéspolitika pedig jelentős mértékben hozzájárult e terület nemzeti-nemzetiségi struktúrájának kialakulásához (sváb és szlovák települések). Kétségtelen az is, hogy mind a feudalizmusban, mind a kapitalizmusra való áttérés korában kibukkanó parasztmegmozdulások kiváltó okai között elválaszthatatlanul egybefonódik a társadalmi és a nemzeti elnyomással szembeszegülő tiltakozás.

Ami viszont a falukutatás szerepét illeti a mai etnikum-közi viszonyok elemzésében, erre vonatkozólag elég a romániai magyar falusi lakosság aránylag magas számára hivatkoznom. Ha pedig e statisztikai adalék mellett figyelembe vesszük még azt a körülményt, hogy nem csupán a hagyományos, de a mai gyors metamorfózisban levő falu is a nemzeti-nemzetiségi sajátosságok olyan számottevő elemét őrzi, mint a folklór, könnyű belátnunk, milyen fajsúlyos az említett szerep.

Persze, nem csupán az etnikum-közi viszonyok kutatása meríthet sokat a falu múltjának és jelenének megismeréséből. A faluszociológia sem nélkülözheti az előbbi diszciplína támogatását, ami főként a vegyes lakosságú falvak esetében bizonyul majd termékenyítőnek.

Ezért tartom szükségesnek, hogy a sok biztató eredménnyel kibontakozó faluszociológiánk programjában nagyobb helyet biztosítsunk a vegyes falvaknak. Ez pedig — többek között — azt is jelenti, hogy *a kutatásra kerülő falvak típusainak meghatározásában — a már eddig alkalmazott ismérvek között — kritériumként fel kell vetnünk a nemzeti-nemzetiségi összetételt is.* Persze, ezt az új típus-meghatározó szempon-

tot nem elszigetelten, mintegy abszolútizálva, hanem a már alkalmazottakkal összefüggésben kell érvényesítenünk. Ebben az értelemben szeretném kiegészíteni Ioan I. Matei és Mioara I. Matei javaslatát, amelyet az 1969. június 24—26 között Bukarestben megtartott szociológiai értekezleten terjesztettek elő a területi közösségek elemzésében alkalmazandó kritériumok további gyarapítását illetően (*Criterii de determinare a colectivităților teritoriale în cercetările sociologice, a Metode și tehnici ale sociologiei*. București, 1970. című kötetből, 101—104).

Az etnikum-közi viszonyok elemzésére alkalmas társadalmak, illetve szakszociológiák számbavétele során Roger Bastide megemlíti az ún. ipari társadalmakat, amelyekben — szerinte — a nemzeti jelleg eltűnőben van, majd kifejti, hogy éppen ezért a fejlődésben levő országokra szakosított, ún. fejlődés-szociológiában (*sociologie du développement*) látja e jelenség-csoport kutatására alkalmas diszciplínát (*Psychologie des peuples et relations interethniques. Revue de psychologie des peuples*, 1969. 4). Meggyőződésem viszont, hogy a gyors ütemben iparosodó Romániában végbemenő mutációk hatása alatt alakuló vegyes lakosságú falvak olyan sajátos valóságterületet képviselnek, amelynek feltárása nemzetközileg is érdeklődést válthat ki.

*

Ez az ígéretes vállalkozás sem előzmény nélküli. A két világháború közötti korszakban, a Dimitrie Gusti professzor vezette monografikus szociológiai iskola ama törekvésében, hogy elkészítse a romániai falvak szociológiai atlaszát, tervbe vette a vegyes lakosságú falvak számbavételét is. E terv megvalósításának kezdetét jelzi az a statisztikai felmérés, mely 37 ilyen jellegű település nemzeti összetételét mutatja be (*60 sate românești*. București, 1941. I. 141). Az ún. „nemzet tudománya“ elméleti megalapozását szolgáló tanulmányában pedig Gusti professzor hangsúlyozza a román nemzettel együttélő kisebbségek tanulmányozásának szükségességét (*Opere*. București, 1968. I. 498). Ez a felismerés természetesen ösztönző erővel jelentkezett a romániai magyar társadalomkutatók munkásságában is, akik — részben a Gusti-féle iskola égisze alatt — figyelemre méltó eredményeket értek el ezen a téren. Érdeklődésüket főként az erdélyi vegyes lakosságú falvak demográfiai, gazdasági, politikai és kulturális viszonyai kötötték le. Ismeretes, hogy Mikó Imre könyve (*Az erdélyi falu és a nemzetiségi kérdés*. Kolozsvár, 1932) 9 mezősi faluban mutatja be az együttélés kölcsönhatását a birtokviszonyok, a család, az iskola, az egyházak s más tényezők elemzésének közvetítésével.

*

A mai Románia vegyes lakosságú falvainak életét, fejlődését két döntő tényező határozza meg, amelyek egyben a kutatás irányát is, tematikáját is megszabják. Egyrészt a mezőgazdaság szocialista átalakulására, a gyors ütemű iparosításra és városiasodásra, általában társadalmunk nagyfokú mobilitására, másrészt a román nemzet és az együttélő nemzetiségek közötti teljes egyenjogúság és egység megteremtésére irányuló politika következményeire gondolok. Vizsgálódásainkat — éppen ezért — az ország makrostruktúrájában beállott változások összefüggéseiben kell megter-

veznünk és végrehajtanunk. Számolunk továbbá azzal, hogy a végső, meghatározó jellegű alapstruktúra mellett társadalmunkban találunk még olyan struktúrákat is, amelyek nem tekinthetők egyszerűen az előbbi függvényeinek. Ilyen például éppen a társadalom nemzeti-nemzetiségi összetétele.

A vegyes lakosságú falvak kutatásában is alapvető jelentőségű az a felismerés, hogy a szocialista társadalom mozgásában megnövekedett az etnikai közösségek szerepe. Az eddigi tapasztalatok általánosítása és a fejlődés előrejelzése lehetővé tette annak a tételnek a megfogalmazását, hogy a nemzeti keretek biztosítják még sokáig az új társadalom létrehozásának kedvező feltételeit. Mindez pedig az együttélő nemzetiségekre is vonatkozik, amelyeknek jól meghatározott helyük, szerepük van az ország mai és holnapi életében. E távlatban termékeny munkahipotézisként fogadhatjuk el, hogy a szocialista nemzetiségek hosszú időn át megőrzik majd egyéniségüket. Az etnikum-közi viszonyok alakulásának romániai gyakorlata már megcáfolta különben a kisebbségek beolvadását, eltűnését sugalmazó „melting-pot“ (olvasztótégely) elméletét. És itt nem csupán arról van szó, hogy a nemzetiségekhez tartozók nagy többsége (köztük a vegyes lakosságú falvak lakossága) ragaszkodik „kollektív azonosságához“, hanem főként arról, hogy a nemzeti kérdés marxi—lenini megoldásában elért eredmények biztosítják is az anyanyelvű kultúra, a sajátos szocialista nemzetiségi öntudat kifejlődését.

Émile Durkheim fontos helyet biztosít társadalmi morfológiájában a települések szerinti tagozódásnak. Mi is számolunk e tagozódás jelentőségével, amelyet azonban a földrajzi, történelmi és demográfiai tényezők figyelembevételével, a társadalom alapstruktúrájától meghatározottnak tekintünk. E szempontok alapján — csupán az etnikai összetételt tekintve — a vegyes falvaknak három csoportja ismeretes: vannak 1. olyan vegyes falvak, amelyeket az ország többségéhez és egy nemzetiséghez tartozók laknak (román—magyar vagy román—szász lakosság); 2. a többséghez tartozók és több nemzetiség lakta falvak (például román, magyar, német és szerb lakosság); 3. vegyes falvak, amelyekben két vagy három nemzetiség tagjai élnek (például magyar és sváb lakosságú falvak). Nem közömbös természetesen, hogy az illető falvak milyen nemzeti összetételű zónában (román többségű megyében, vagy például a magyar többségű Székelyföldön) fekszenek. Fontos mozzanatnak kell tekintenünk azt a körülményt is, hogy a vegyes falvak közelében vagy nemzetiségi szempontból homogénabb területeken milyen ipari létesítmények működnek, milyen ütemű e zónára közvetlen hatást gyakorló iparosodás és városiasodás. Ez az összefüggés egyébként a városiasodás és az iparosodás szempontjából sem elhanyagolható. Kutatóink nem is tévesztik szem elől. A brassói zóna urbanizálódási folyamatát elemző tanulmánykötet bevezetőjében Miron Constantinescu utal arra, hogy a másik vizsgált zónával, Slatinával összehasonlítva, ahol nincsenek más nemzetiségűek, Brassó környékén és magában a városban számottevő német és magyar lakosság él (*Procesul de urbanizare în România. Zona Braşov*. Bucureşti, 1970. 18—19). Tisztában vagyunk azzal, hogy a valóságban sohasem vegytiszta képlettel van dolgunk, s e csoportosítás heurisztikai értékét csak akkor aknázhatjuk ki, ha figyelembe vesszük, hogy iparosodott, iparosuló vagy hagyományos, viszonylag zárt, mezőgazdasággal foglalkozó faluról van-e szó. A vegyes

falvak etnikum-közi viszonyainak kutatásában ugyanis ma már inkább csak elvétve találunk elszigetelt mezőgazdasági települést.

Az ország makrostruktúrájában beállott alapvető változás, az *alapsztruktúra módosulása a vegyes falvak mikrostruktúrájában is megnyilvánul*. E „mutációk“ következtében a birtokviszonyok és a családi viszonyok, amelyeknek tanulmányozása elsőrangú fontosságú volt a régi Románia vegyes falvainak szociológiájában, ma kevésbé konkludensek ebből a szempontból. Tény, hogy a tulajdonviszonyok szocialista átalakítása, az iparosodás hatására a család funkciói is megváltoztak. Ez a folyamat bizonyos tekintetben csökkenti a család ama szerepét, amelyet Mikó Imre, a két háború közötti vegyes falvak kutatója így határozott meg: „... a nemzetiség a családon keresztül szövődik, válik tudatossá vagy mosódik el...“ A mai szövetkezeti falu struktúrájában a tulajdonviszonyok szerepét a munkamegosztásban betöltött hely foglalta el, ez az átalakulás pedig gyakorlatilag megszüntette a birtokviszonyok hajdani alapvető funkcióját az etnikum-közi viszonyok alakításában. Ugyanezek a tényezők (amelyekhez hozzá kell még vennünk a falun zajló kultúrforradalmat) módosították, illetve csökkentették a szomszédsági kapcsolatok, valamint az egyházak szerepét is.

Itt kell rámutatnunk arra, hogy az iparosítás nem csupán a vegyes lakosságú falvak életére gyakorol mély hatást, hanem alapvetően megváltoztatja azoknak a hajdani — mind a magyar, mind a román uralkodó osztályoktól — elhanyagolt és így visszamaradt megyéknek, az ún. Székelyföldnek az arculatát, ahol a magyar lakosság többséget alkot. A nemzetiségi vidékek iparosítása — a termelőerők arányos elosztása és fejlesztése keretében — elhatározó jelentőségű a nemzeti-nemzetiségi kérdés megoldásában. *Ebből a szempontból az iparosításban a teljes jogegyenlőség biztosításának, a kulturális-emberi fejlődésnek szilárd alapját látjuk.*

*

Etnikum-közi viszonyokról szólva, a különböző nemzetiségekhez tartozó egyének kapcsolataira, valamint maguknak a csoportoknak a relációira gondolunk, ahogyan azok intézmények és szervezetek közvetítésével létrejönnek. E viszonyokat jellemezve, Roger Bastide — már idézett tanulmányában — abban látja közös vonásukat, hogy konfliktusos természetűek. Az antagonizmus azonban nem abszolutizáló vonásuk. Számos történelmi, gazdasági, politikai és kulturális tényező hatására alakulnak ilyen vagy olyan jellegűvé. Ami vegyes falvaink e viszonyait illeti, megállapíthatjuk, hogy egyrészt a több évszázados együttélés, a közös szabadságharcos hagyományok, másrészt pedig azok a mai társadalmi és politikai feltételek, amelyek természetüket megszabják (a jogegyenlőség, az együttes munka, a különböző intézményekben és szervezetekben kifejtett közös tevékenység, a hazafias-internacionalista szellemű nevelés), nem a konfliktus, hanem éppen ellenkezőleg, az együttműködés, az egység elmélyítésének irányában alakítják őket.

Erről a folyamatról tudósítanak egyébként azok a jelentős nyelvészeti és néprajzi kutatások, amelyek a román—magyar nyelvi és zenei kölcsönhatásokra, a bilingvizmusra utalnak, valamint a népviselet s általában életmód tekintetében a román, magyar, német és szerb együttélésből származó rokonvonásokat ölelik fel (Szabó T. Attila, Blédy Géza, Márton

Gyula, Gálffy Mózes, Balázs László, Zsemlyei János, Kósa Ferenc nyelvészeti, Jagamas János, ifj. Kós Károly, Faragó József és Nagy Jenő néprajztudományi kutatásai). Folytatnunk kell továbbá a vegyesházasságok problémájának már a két világháború közötti szakaszban megkezdett elemzését. Kutatni készülünk a kultúrközi kapcsolatokat, az asszimiláció jelenségeit. Alapvető fontosságúaknak tartjuk a vegyes nemzetiségű munkacsoportok (brigádok) s a más nemzetiségű vezetők viszonyának vizsgálatát. Nem feledkezünk meg azonban a múltbeli tudatcsökevények jelenlétéről, a konfliktus-helyzetek lehetőségéről sem, és ezért szorgalmazni kívánjuk a sztereotípiák, előítéletek kutatását is.

E feladatok tudományközi jellegénél fogva, különböző szakemberek, román, magyar, német nyelvészek, folkloristák, történelem-kutatók, demográfusok, pszichológusok együttműködését kell létrehoznunk. Számítunk az írókra is. Talán jellemző, hogy a múlt év egyik legnagyobb sikerét éppen Sütő András könyve aratta, amely egy erdélyi vegyes falu életét mutatja be nem csupán a művészi megjelenítés erejével, hanem szociológiai hitelességgel, a családi életrajz elemeinek a felhasználásával.

A különböző központi és vidéki kutató részlegekben kibontakozó munkát a Társadalom- és Politikai Tudományok Akadémiája irányítja. Az égisze alatt megalakult, felbecsülhetetlen jelentőségű új intézmény, a Politikai Tudományok Intézete, amely korszerű keretet biztosít a nemzeti kérdés, az együttélés tanulmányozására, minden bizonnyal nagy lendületet ad majd a vegyes lakosságú falvak kutatásának is.

Részlet a Bukarestben 1971. május 24—26-án megtartott román—francia faluszociológiai kollokviumon elhangzott előadásból.

*Erdős I. Pál.
Pintye Gligor*